

Száz éve halt meg Moravcsik Ernő Emil, a Balassa utcai klinikák alapítója

PARCSAMI GÁBORNÉ

könyvtáros, Semmelweis Egyetem Pszichiátriai
és Pszichoterápiás Klinika Könyvtára, Budapest,
parcsami.gaborne@semmelweis.hu

Moravcsik Ernő Emil portréja

Ki is volt valójában a Balassa utcai, sokáig Moravcsik Klinikaként is emlegetett intézmény alapítója? Polihisztor, zseni, vagy sokkal inkább szerencselovag, aki azzal akarta magára terelni a figyelmet, hogy kalapolt magának egy klinikát? Az évforduló kapcsán ennek jártunk utána, nagyító alá véve kortársaitól ránk maradt jellemzéseket, illetve kevés számban fellelhető levelezését elemezve. A családi legendáriumainkban megőrzött történetek hálával töltenek el minket, amikor valamely háborúban – volt belőle számos az elmúlt emberöltőkben – megsérült, megbetegedett felmenőnk gyógyulására, gyógyítóira gondolunk. Az elhivatott, emberséges, bátor katonarvosok emlékezetét azonban nem csak a családi oral history örökíti meg, hanem sok esetben publikált források vagy még valamely levéltári anyagban ismer-

retlenül lappangó iratok szintén dokumentálják életük ezen eseményeit.

Út az elmeorvoslásig

Ahhoz, hogy jobban megértsük az alapító professzor életútját kezdjük a gyökereknél. 1858. március 16-án született a Nógrád vármegyei Béren. Apja MORAVCSIK MIHÁLY evangélikus esperes, anyja ESZTERGÁLYOS EMÍLIA, öt testvére közül bátyja, MORAVCSIK GÉZA zeneíró, zeneművészeti főiskolai tanár, öccse, MORAVCSIK GYULA kiváló ügyvéd, vasúti jogtanácsos, költő, műfordító lett.

Az 1876/77. tanévben beiratkozott a kir. magyar Tudományegyetem orvosi karára, ahol összes vizsgáit és szigorlatait kitüntetéssel végezte és 1881. november 5-én (egyetemes orvostudorrrá) orvosdoktorrá avatták. Már 1881. januártól kezdődően a Szent Rókus Kórház belgyógyászati, szülészeti és nőgyógyászati, illetőleg bőr- és bujakóros osztályán gyakornok, majd segédorvos volt. Mestere, BALOGH KÁLMÁN nagyon jó érzéssel felismerte Moravcsik szorgalmát és rátermettségét, és arra buzdította őt, hogy egy fejlődő tudományszakra, az elmekórtan művelésére szánja el magát.

Moravcsik megfogadta a tanácsot. 1883. október 1-jén tanársegédként a LAUFENAUER KÁROLY professzor által vezetett pszichiátriai tanszékre került. 1886-ban az elmekór és gyógytan magántanára, a következő évben a Budapesti Törvényszék elmeorvos szakértője, 1892-ben pedig a törvényszéki elmekórtan és lélektan rendkívüli tanára lett.

Fordulópontot jelentett az életében, amikor 1896-ban kinevezték az Igazságügyi Orvosi Megfigyelő és Elmeorvos Intézet vezetőjévé.

Életében újabb fordulópont volt, amikor 1901-ben kinevezték Laufenauer Károly utódjává, a pszichiátriai tanszék vezetőjévé. 1902. február 9-én az elmekór- és gyógytan nyilvános rendes egyetemi tanára lett a budapesti Orvoskaron. Nem elégedett meg azzal,

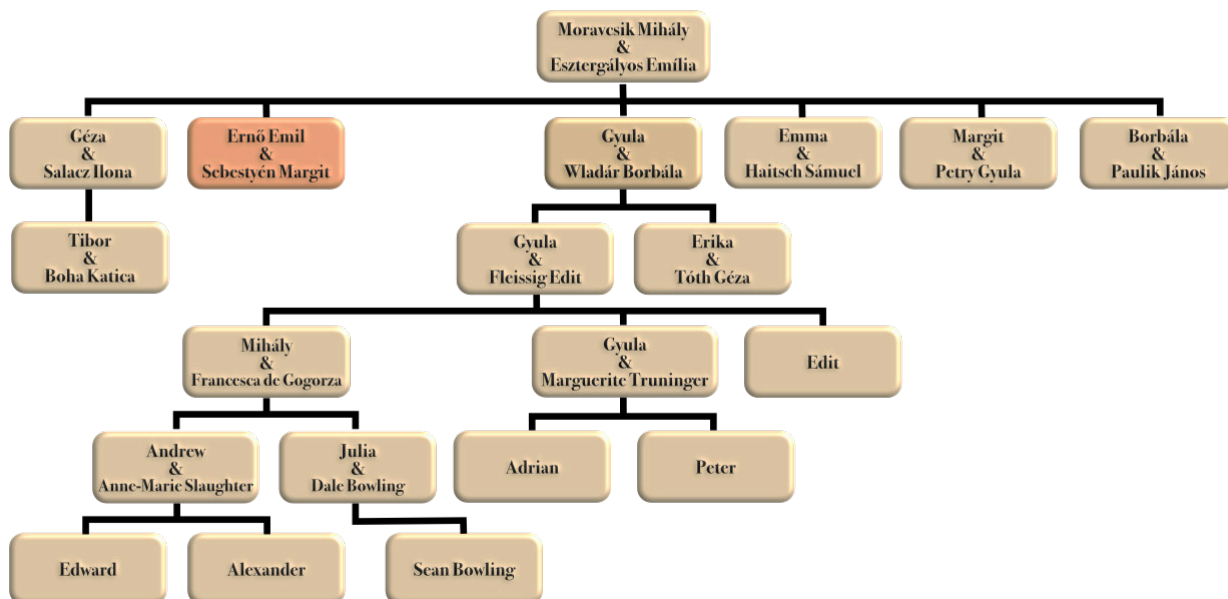

Moravcsik Mihály, felesége, és hat gyermekük közül négy, balról: Géza, Emma (anyja ölében), Ernő Emil és Gyula

Moravcsik Ernő Emil szülei

A MORAVCSIK CSALÁDFA (RÉSZLEGES)

Moravcsik Ernő Emil ifjúkorában

hogy nagy elődje nyomdokain haladva, nyugalmas és kényelmes életet élhet. Többre vágyott. Külföldi útjai során beutazta Németország, Franciaország, Anglia, Belgium és Svájc nevezetesebb helyeit, látva az ottani pszichiátriák körülményeit, rádöbbsent, hogy itthon gyerekcipőben jár ez a tudományág. Olyannyira, hogy még saját intézménye sincs, csupán egy osztálya a Rókus Kórházban. Nem volt újkeletű az a gondolat, hogy önálló klinikája legyen az elmeorvosoknak, hiszen már Laufenauer is erről álmódott. Moravcsik is a kijelölt csapáson haladt egy darabig, amíg arról nem győződött meg, hogy teljesen hasztalan a fáradozása, a fővárostól elmeorvosok klinikát kapni.

Moravcsik egy 1903. október 13-án, a vallási és közoktatási miniszternek írott beadványában az alábbiakban foglalta össze a pszichiátria helyzetét. „Amíg a kolozsvári egyetem teljesen modern berendezésű elmekórtani klinikával rendelkezik, addig Budapesten, ahol pedig orvosainak legnagyobb része nyeri kiképzését, az elmekórtan megfelelő modern intézet híjában a legmostohább viszonyok között leledzik...” A kétszáz elmebeteg befogadására alkalmas intézmény terveit is mellékelte. A beadványt az Orvostudományi Tanártestület egyhangúlag elfogadta és pártolólággal továbbította. Ennek ellenére csak 1906 őszén kezdődhetett el az építkezés.

Alig két év múlva 1908. november 1-jén nyitotta meg kapuit az Elme- és Idegkórtani Klinika, melyet

útmutatása szerint KORB FLÓRIS és GIERGL KÁLMÁN tervezett 160 betegre, pavilon-rendszerben. Cél volt, hogy a tanításra, a tudományos tevékenységre betegek racionális, szabadabb elhelyezésére, különösen pedig „individualizáló eljárásra kellő módot és alkalmat nyújtson”. Amikor a Klinika 1908-ban megkezdte működését, Laufenauer valamennyi egyéb tevékenységét munkatársainak adta át, és mint igazgató, minden erejét a klinika igazgatásának és hatékony működésének szentelte.

A Klinika bemutatása

1906-ban az Elme- és Idegkórtanban megjelent „A budapesti kir. tudomány-egyetem elmekórtani klinikája” című tárczájában is ír arról, hogy milyen szempontok vezérelték klinikájának szervezésében. „A lehetőség határai között figyelem volt arra, hogy a betegek részére kellemes otthon biztosítsunk, s megtalálhassák mindazt, ami az értelemre, a kedélyre és a szociális érzésre fejlesztően, emelően hat. Sok évi tapasztalatom arra tanított, hogy az elmebajosok előszeretettel ápolják a virágokat, kellemesen elszórakoznak velük és örömmel kísérik fejlődésüket. Kórtermeik berendezése semiben sem különbözik a más klinikákéitól. Éppen ezért az egyes helyiségeket, a nappali csarnokokat és folyosókat kellemes, lágy, összhangzó színekkel; az ablakokat, udvarokat, a sétáló kerteket virágokkal, fákkal, bokrokkal díszítettük. Szórakoztatásukra, foglalkoztatásukra nagy figyelmet fordítottam, mert hiszen tudjuk, hogy az elmebetegek egyszerű elhelyezésével még nem oldhatjuk meg feladatunkat, hanem arról is gondoskodnunk kell, miként töltsék el az intézetben tartózkodásuk sokszor igen hosszúra terjedő idejét.

E célból a hálótermeket külön választottam a nappali helyiségektől, a melyekre elég tágas és csoportokra való felosztást kényelmesen engedő, jól felszerelt csarnokok szolgálnak, a hol az étkezés is történik, csinosan felterített asztalok mellett. Ezenkívül varrógépek, munkatermek is rendelkezésre állnak. A klinika egyes helyiségei házi telefontal vannak összekötve. Az igazgató tanár azonban mindenfelé közvetlenül is érintkezhet. Ezenkívül úgy a tanár dolgozószobájában, mint a portás fülkéjében a városi telefontal is van állomása. A kórtermekből pedig jelzések történhetnek a fő-, illetve az osztályápolók szobáiba. Arra törekedtem, hogy az elmebetegek, és azok elhelyezésére való intézetek iránt a közvéleményben a régi mostohább viszonyok miatt kiformalódott kedvezőtlen előítéletek már a külső berendezés, a szabadabb kezelés alapján is megváltozzanak, eloszoljanak, s azokat is olyan betegeknek tekintés, mint másokat.”

Munkássága, könyvei, publikációi

Moravcsik tudományos munkásságát három szakaszra bonthatjuk: Az első szakaszban pszichiátriai tárgyú és neurológiai kórképekkel foglalkozott, mint például a veszettség, hallucinációk, alkoholizmus, a neurodegeneratív rendellenességek, pszichotikus rendellenességek, központi idegrendszeri szifilisz, szuggesztió, hisztéria, és a hipnózis tárgyköréből származtak, ebben Laufenauer közvetlen hatása egyértelmű. Második szakaszban tudományos közleményei nagyrészt a törvényszéki pszichiátria tárgykörébe tartoztak, a harmadikban munkássága elsősorban pszichopathológiai és pszichiátriai témákra összpontosult. KRAEPELIN, SCHÜLE német, MAGNAN francia, KRAFFT-EBING ausztriai elmeorvosok elveit követte. Moravcsik lelkes tanító volt, előadásainak tárgyában, különösen a lélektani részét, a finomabb tünettani elemzést betegbemutatók kapcsán előszeretettel gyakorolta. Kiemelkedik művei közül 1897-ben megjelent a „*Gyakorlati Elmekórtan*” című könyve a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat kiadásában. Lefordította Charcot egyik legnagyobb munkáját, az „*Előadások az idegrendszer köréből*” címűt. Fő műve, az *Elmekór- és gyógytan* a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat kiadásában 1912-ben látott napvilágot először, amely négy kiadást ért meg. Munkásságához hozzátartozik az is, hogy 1905-

ben elnyerte a magyar királyi udvari tanácsosi címet, később pedig a Lipót-rendet. Az egyetem rektori méltóságát 1920/21. tanévben töltötte be.

Levelek

Kevés levél maradt fenn utána. Ezek közül a legérdekesebb talán, amit húgához, EMMÁHOZ írt, Tilike nevű kutyájának nevében. Hogy ki mit gondol, illetve mit vél kiolvasni ebből a levélből, nem az én tisztem elemezni. Csupán annyit jegyeznek meg, hogy a klinika igazgatójának egy olyan arcát ismerhetjük meg, amit bizonyára csak a hozzá legközelebb állók ismerhettek.

Kevés számú ránk maradt levelei közül a másik legérdekesebb fiatal kollégájával, BRENNER JÓZSEFFEL, írói néven CSÁTH GÉZÁVAL folytatott levelezése.

Éppúgy, mint Csáth, Moravcsik is vonzódott az irodalomhoz és a művészetekhez. A levelekből kiderül, hogy Csáth nemcsak mint igazgatóját, hanem barátját, vagy inkább atyai jóbarátját szerette és tisztelte Moravcsikot. Egyik késői levelében Csáth azt írja, hogy főnöke lehetett volna sokkal, de sokkal szigorúbb is hozzá, akkor talán nem fajult volna el annyira morfinizmusa. Levelében ezt írja: „*Jobb lett volna, ha akkor így szól hozzám, fiatalember a maga egészsége most már jó, de maga morfnista és magát elviszem Godesbergbe (Köln mellett) ott leszokik és azután 3 hó*

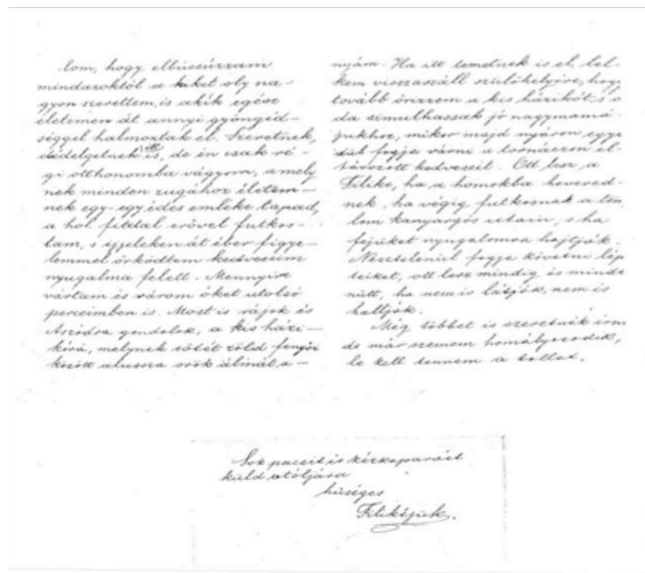
A Balassa utcai Elme- és Idegkórtani Klinika épülete 1908-ban

Tilike
1907. február 7-én

Bpest, 1907. február 7.

Kedves Emmyke!

Egy hét óta beteg vagyok és napról napra gyengülök. Eróm lassanként elhagy, tegnap is olyan bágyadtam hajtottam le fejemet gazdám ölébe. Midőn szenvedő tekintetemet felé fordítottam, jól láttam aggódó arcát és a könnycseppet szemében. Az élettől megválni készülő előérzet nekem is megsúgta, hogy végörám közelodik. Héttől rá levő időmet arra használnom.

Moravcsik Ernő Emil levele hűgához (Moravcsik Emma) a család elhalt, szeretett kutyusa nevében.

múlva hazajön punktum, ha nem megy és nem lesz egészséges: Kidobom a Klinikáról. Ehelyett látva az én morfium éhségemet, de főleg talán szánakozva kislefokú lázas állapotomon, nem lépett fel szigorúbban.”

Csáth nem csak morfinizmusáról vall, hanem olyan mély szerelmi és hálósobai titkokról, amit csak nagyon kevés emberrel oszt meg bárki. Ugyanebből a levélből kiderül, hogy Moravcsik figyelmeztette Csáthot amikor nőszülni készült. „Így történt, hogy megházasodtam. Méltóságos uram jószágon megkérdezte: »Meggondolta a dolgot?« ahelyett, hogy egyenesen lebeszél, leparancsolt volna ettől az örültségtől. Persze a jövőt nem láthatja senki” Csáth hosszú levelének utolsó sorai ezek voltak: „Sok mindenről szeretnék még írni, most még csak annyit, hogy bajomért elsősorban magamat okolom, de veszttem oka mégis a háború volt. A háború halottjának tekintem magamat, mert ha ez közbe nem jő, elvontam volna a szert és elváltam volna. Így mindkettőt halasztgattam a békekötésig. Ez pedig oly soká váratott magára míg számomra minden késő lett. Sokszor köszönöm jószágát. Bocsásson meg ha morfinos érzéketlenségemben Önnek valaha is kellemetlen percek okoztam. Nem tudtam mit cselekszem. Kiváló tisztelettel: B.J.”

„Kedves Emmyke!

Egy hét óta beteg vagyok és napról napra gyengülök. Eróm lassanként elhagy, tegnap is olyan bágyadtam hajtottam le fejemet gazdám ölébe. Midőn szenvedő tekintetemet felé fordítottam jól láttam aggódó arcát és a könnycseppet szemében. Az élettől megválni készülő előérzet nekem is megsúgta, hogy végörám közeleg. Hátralévő időmet arra használnom, hogy elbúcsúzzam mindazoktól a kiket oly nagyon szerettem és akik egész életemen át annyi gyöngédséggel halmoztak el. Szeretnek, dédelgetnek itt, de én csak régi otthonomba vágyom, amelynek minden zugához életemnek egy-egy édes emléke tapad, a hol fiatal erővel futkostam s éjjeleken át éber figyelemmel örködtem kedveseim nyugalma felett. Mennyire vártam és várom őket utolsó perceimben is. Most is rájuk és Aszódra gondolok, a kis házikóra, melynek sötét zöld fenyői között alussza örök álmát anyám. Ha itt temetnek is el, lelkem visszazáll szülőhelyére, hogy tovább őrizzem a kis házikót, s oda simulhassak jó nagymamájukhoz, mikor majd nyáron egyedül fogja várni a tornácson eltávozott kedveseit. Ott lesz a Tilike, ha a homokba heverednek, ha végig futkosnak a templom kanyargós utcáin, s ha fejüket nyugalomra hajtják. Nesztelenül fogja követni lépteiket, ott lesz mindig és mindenütt, ha nem is látják, nem is hallják.

Még többet is szeretnék írni, de már szemem homályosodik, le kell tennem a tollat.

Sok pacsit és kézkaparást küld utóljára
hűséges Tilikéjük.”

Moravcsik a hozzá írott leveleiben kollégáisan bátorítja cikk írására, szépirodalmi munkásságát nagyra tartja, levelében megköszöni az elutazásra adott szépirodalmi műveket, amelyeket nagy izgalommal olvasott el. Tehetségesnek nevezi Csáthot, ezenkívül atyailag inti az író, hogy jobban vigyázzon egészségére, mielőbb pihenje ki magát szabadságán, hogy kellőképpen tudja szolgálni beteget gyógyulását.

Kollégák jellemzése

Laufenauer tanszékalapító azt írta tanítványáról, hogy: „Nem csak a látottak, hallottak és olvasottak gyors assimilációja által tüntette ki magát, hanem jelentősebb tudományos kérdésekben önálló felfogást és eredetiséget tanúsított. A klinika feladatai közé tartozván a törvényszéki lélektan művelése is, e téren is bő alkalma nyílt az elmekór- és gyógytanban szerzett kitűnő jártasságát a gyakorlati élet komoly követelményeihez

mérten kifejteti... Pontossága megbízhatósága, lelkiismeretes eljárása a kezdeti nehézségek leküzdésében jelentékeny szerepet játszottak.”

HUDOVERNIG KÁROLY, a Duna jobb parti elmebeteg-kórházak kórházigazgató-főorvosának véleménye szerint: „Mint orvost a jóság és szeretet jellemezte. Egy-egy betege gyógyulásának éppúgy tudott örülni, mint ha őt magát érte volna valami szerencse.”

NÉMETH ÖDÖN, az Igazságügyi Orvosi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet igazgatójának méltatása: „Az igazságszolgáltatás terén eltöltött két évtizedes működése alatt, ezrekre menő esetben adott gyakran perdöntő véleményt, és a vélemények szerkesztésében utolérhetetlen klasszikus mesternek bizonyult.”

SCHAFFER KÁROLY, a klinika következő igazgatója Moravcsik orvosi tevékenységét a következő szavakkal jellemezte: „A beteg az ő számára mindenkor nem csupán klinikai objektum, hanem testileg és lelkileg szenvedő subjektum is volt, akivel ő megejtően kedves modorával olyképen bánt, amint a művész a hangszerével. Moravcsik hézagpótló továbbfejlesztő munkát végzett Laufenauer alapvető tevékenysége után úgy klinikájának megalkotásával, valamint tankönyvében kifejezésre jutott tudományos épülettel, és így a magyar pszichiatria kettős okon örök lekötelezettje neki.”

Moravcsik Alapítvány

Az 1991 óta működő Moravcsik Alapítvány mind a mai napig őrzi névadója emlékét. Az alapítvány küldetése a Semmelweis Egyetem Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika és az azzal együttműködő szervezetek tevékenységének koordinálása; a pszichiátriai és idegrendszeri kutatások támogatása, azok szervezése és elősegítése; a lelki betegségek megelőzésével és gyógyításával kapcsolatos oktatás támogatása; valamint a társadalom mentálhigiénéjének javítása, és a társadalom pszichiátriai kultúrájának emelése. SIMON LAJOS docens 1995-től az alapítvány kuratóriumának elnöke. Elnöksége alatt az alapítvány szerteágazó tevékenységét áthatotta és áthatja az Ő rehabilitációs szemlélete és betegekkel szembeni elkötelezettsége. Az alapítvány keretében végzett munka folyamatosan fejlődött, az alapítvány vezetősége és munkatársai a kutatások támogatása mellett egyre nagyobb hangsúlyt fektettek és fektetnek a pszichoszociális fogyatékossággal élő személyek rehabilitációjára, reintegrációjára és a társadalomban velük szemben létező stigmatizáció csökkentésére és oldására.

Összegzés

A levelekből és a kollégák róla írt jellemzéséből leginkább az derül ki, hogy szelíd, megértő és jó ember volt, aki szerette a kollégáit és betegeit is. Nem szeretete és sohasem kereste a szereplést, hatásokra nem vádászott. Hogy zseni volt? Egy bizonyos, rettentően szorgalmas volt, hivatásának élt. Ezt emelték ki a 1924. október 9-én Budapesten bekövetkezett halálakor a róla írt nekrológok. Több napilap is méltatta a professzor munkásságát, a közlemények mindegyike mély sajnálatát fejezte ki értelmetlen halála kapcsán, ugyanis egy fogműtét utáni vérmérgezésbe halt bele, TAKÁTS ISTVÁN fogorvosi műhibát követett el.

Egy biztos, Moravcsik Ernő Emil olyan életművet tudott létrehozni, amelyet sem elődjének, sem kortársainak nem sikerült Magyarországon. A Balassa utcai klinikák, amelynek minden zugát ő álmodta meg, a mai napig a pszichiátria és neurológia fellegvára.

A Pszichiátriai Klinikát jelenleg RÉTHELYI JÁNOS professzor, a Neurológiai Klinikát pedig BEREZCKI DÁNIEL professzor vezeti.

Irodalom:

- Huszár Ilona: Moravcsik Ernő Emil munkássága A Pszichiátriai Klinika tervezésének szakmai indoklása és működtetésének alapelvei In: Bitter István, Huszár Ilona, Szirmai Imre (szerk.): A Balassa utcai klinikák 100 éve. Szemelvények az intézmény történetéből 1908-2008, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2008. 25-42. ISBN 978-963-9879-14-0
- Hudovernig Károly: Moravcsik Ernő Emil (1858 márc. 16. 1924 okt. 9): Gyógyászat 64. 681-82 1924.
- Németh Zoltán: A Budapesti Egyetem Elme és Idegkórtani Klinikája. Vasárnapi Újság 57. (10) 197-198. 1910.
- Moravcsik Ernő Emil: A budapesti kir. tudomány-egyetem elme- és idegkórtani klinikája. In: Babarcsi Schwartzter Ottó - Moravcsik Ernő Emil (szerk.): Elme- és Idegkórtan V. kötet, 1-4. Budapest Pesti Lloyd Társulat Budapest 1908. 168-179 (15 ábra)
- Pisztora Ferenc: A 100 éves budapesti Pszichiátriai Tanszék és Klinika kezdeti időszaka Laufenauer Károly (1882-1901) és Moravcsik Ernő Emil (1902-1925) professzorsága alatt. Ideggyógyászati Szemle 36. 193-209. 1983.
- Levélíró: Csáth Géza (1887-1919) Címzett: Moravcsik Ernő Emil (1858-1924) Keletkezés ideje: 1919 nyara Terjedelem: 4 oldal 1 db levél. Autográf tintairású fogalmazvány, szignóval. Csáth Géza, mint orvos írja a levelet, B. J. szignóval. Saját egészségi állapotáról, morfinizmusáról.
- Levélíró: Moravcsik Ernő Emil (1858-1924) Címzett: Csáth Géza (1887-1919) Keletkezés helye: Budapest, Keletkezés ideje: 1910. jún. 2. - 1911. aug. 22. Autográf tintairás teljes névaláírással. Brenner József névformában (címzett). Terjedelem: 5 db levél Csáth Gézának, mint orvosnak szólunk a levelek